

Intestanto nasljeđivanje u Rimskom pravu s osvrtom na zakonsko nasljeđivanje u suvremenom hrvatskom pravu

Flanjak Stepić, Sanja

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:718290>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za rimsko pravo

Sanja Flanjak Stepić

INTESTATNO NASLJEĐIVANJE U RIMSKOM PRAVU S OSVRTOM NA
ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE U SUVREMENOM HRVATSKOM PRAVU

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Henrik-Riko Held

Zagreb 2022.

Izjava o izvornosti

Ja, Sanja Flanjak Stepić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu..

Sanja Flanjak Stepić

SAŽETAK

Predmet ovog rada je prikazati razvoj instituta intestatnog nasljeđivanja kroz razdoblja rimske države s osvrtom na zakonsko nasljeđivanje suvremenog hrvatskog zakonodavstva kakvog poznajemo danas. Rimsko pravo bitno je utjecalo na razvitak zakonskog nasljeđivanja, te instituti i pravna pravila koja su nastala razvojem nasljednog prava prisutna su i danas u suvremenom hrvatskom pravnom sustavu.

U prvom dijelu rada razrađuje se sam pojam nasljednog prava te se navode i opisuju osnovni elementi i karakteristike nužne za njegovo razumijevanje. Nadalje, daje se uvid u općeniti pregled razvoja nasljednog prava kroz najvažnija razdoblja rimske povijesti.

U središnjem dijelu rada prikazan je povijesni pregled razvoja intestatnog nasljeđivanja u rimskom pravu od razdoblja starog civilnog prava, preko pretorskog i carskog prava, te konačno sve do Justinijanovog prava. Tijekom tih razdoblja intestatno nasljeđivanje doživjelo je velike i korjenite promjene. Justinijan je svojim reformama konačno uredio nasljedno pravo, ukinuvši dotadašnji duplicitet nasljeđivanja prema civilnom i pretorskom pravu. Njegov sustav nasljeđivanja, koji se temeljio na krvnom srodstvu, postat će osnova nasljeđivanja suvremenog nasljednog prava.

U zadnjem dijelu rada analizira se hrvatski nasljednopravni sustav. Prikazana su osnovna načela nasljednog prava čiji su temelji sadržani u rimskom pravu. Zatim se prikazuje uređenje zakonskog nasljeđivanja i određuje krug potencijalnih zakonskih nasljednika.

KLJUČNE RIJEČI: rimsko pravo, intestatno nasljeđivanje, *bonorum possessio*, nasljedni red, Justinijanovo zakonodavstvo, krvno srodstvo

ABSTRACT

The subject of this paper is to present the development of the institute of intestate inheritance law through the different periods of the Roman state with reference to the law of inheritance in contemporary Croatian law. Roman law significantly influenced the development of legal succession, and institutes and legal rules that emerged from the development of the inheritance law are still present today in the modern Croatian legal system.

In the first part of the paper, the very concept of the inheritance law is elaborated and the basic elements and characteristics necessary for its understanding are stated and described. Furthermore, it provides a general overview of the development of the inheritance law through the most important periods of Roman history.

The central part of the paper presents a historical overview of the development of intestate inheritance in Roman law from the period of ancient civil law, through praetorian and imperial law, and finally all the way to Justinian's law. During these periods, the intestate succession underwent significant and profound changes. With his reforms, Justinian finally regulated the inheritance law in a comprehensive way, abolishing the previous dual regulation of inheritance under both civil and praetorian law. His system of inheritance, which was based on blood kinship, would go on to become the basis of modern inheritance law.

The last part of the paper analyzes the Croatian inheritance system. The basic principles of the inheritance law, the foundations of which are contained in Roman law, are laid out. The arrangement of legal succession is then presented and the circle of potential legal heirs is determined.

KEY WORDS: Roman law, intestate succession, *bonorum possessio*, the order of succession, Justinian's legislation, blood kinship

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. POJAM NASLJEDNOG PRAVA.....	2
3. RAZVOJ RIMSKOG NASLJEDNOG PRAVA.....	4
3.1.Pretpostavke za stjecanje nasljedstva	5
3.2.Posljedice stjecanja nasljedstva.....	7
3.3.Pravna zaštita nasljednika	10
4. INTESTATNO NASLJEĐIVANJE.....	11
4.1.Nasljeđivanje po civilnom pravu.....	12
4.2.Nasljeđivanje po pretorskom pravu.....	14
4.3.Reforme carskog doba.....	18
4.4.Justinijanovo pravo.....	20
5. HRVATSKI NASLJEDNOPRAVNI SUSTAV.....	22
6. ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE.....	26
6.1.Krug potencijalnih zakonskih nasljednika.....	27
6.1.1. Krvno srodstvo s ostaviteljem.....	27
6.1.2. Građansko srodstvo s ostaviteljem.....	28
6.1.3. Bračna veza s ostaviteljem.....	28
6.1.4. Izvanbračna veza s ostaviteljem.....	29
6.2.Nasljedni redovi.....	30
7. ZAKLJUČAK.....	32
8. LITERATURA.....	33

1. UVOD

Nasljednim pravom uređuju se pravni odnosi koji nastaju u trenutku smrti određene osobe. Svrha nasljednog prava je osigurati kontinuitet imovinskih prava i obveza nakon smrti njihova nositelja. Zbog očuvanja i održavanja reda u društvu i pravnom poretku nastala je potreba za uređenjem nasljednog prava. Temelji razvoja nasljednopravnih odnosa postavljeni su još u civilnom pravu staroga Rima. Svaka osoba je ovlaštena za slučaj svoje smrti odrediti sebi nasljednika putem oporuke, no ako oporuke nema ili pak ako nije valjana, onda će doći do zakonskog nasljeđivanja. No isto tako postoje određena ograničenja oporučnog raspolaganja radi zaštite opravdanih interesa najbližih članova uže obitelji. Tako ustanovom nužnog nasljednog prava nužni nasljednici imaju pravo na dio ostavine usprkos drugačijem oporučnom raspolaganju ostavitelja.

Kako bismo razumjeli i shvatili prirodu zakonskog nasljeđivanja, potrebno je definirati osnovne elemente nasljeđivanja. Na samom početku rada navodimo i opisujemo pretpostavke za stjecanje nasljedstva, zatim posljedice nasljeđivanja i pravnu zaštitu nasljednika. Nasljedno pravo usko je povezano s uređenjem prava vlasništva i obiteljskih odnosa. Upravo se u intestatnom nasljednom sistemu odražavaju opći društveni i obiteljski odnosi. U rimskome pravu, razvitak nasljednog prava i pojam intestatnog nasljeđivanja prikazat ćemo kroz četiri razdoblja. U svakom od tih razdoblja intestatno nasljeđivanje doživjelo je korjenite promjene koje su bile odraz tadašnjeg vremena. Agnatsko srodstvo koje je bilo temelj nasljeđivanja u starom civilnom pravu postupno zamjenjuje krvno srodstvo. Najveću zaslugu tomu možemo pripisati djelovanju pretora preko ustanove *bonorum possessio*. Car Justinijan je svojim reformama uveo novi sustav nasljeđivanja koji se temeljio isključivo na krvnom srodstvu.

Kolika je važnost i prisutnost rimske pravne tradicije u suvremenom hrvatskom pravnom sustavu prikazat ćemo analizirajući hrvatski nasljednopravni sustav, stavljajući poseban naglasak na zakonsko nasljeđivanje. Kroz pregled razvoja rimskog nasljednog prava prikazat ćemo korijene nastanka pojedinih instituta nasljednog prava te njihov značaj u izgradnji hrvatskog nasljednopravnog sustava.

2. POJAM NASLJEDNOG PRAVA

Pojam nasljedno pravo ima dvojako značenje. „U objektivnom smislu nasljedno pravo je skup propisa kojima se regulira prijelaz imovinskih prava i obveza s jednog subjekta na drugi u slučaju smrti. Dok u subjektivnom smislu nasljedno pravo je ovlaštenje nasljednika da stupi u imovinskopravne odnose koje je imao umrli.“¹ U romanističkom kontekstu nasljedno pravo zajedno sa obveznim i stvarnim pravom jest dio imovinskog prava. Za razliku od obveznog i stvarnog prava koje karakteriziraju poslovi *inter vivos* (među živima), nasljedno pravo obuhvaća pravne poslove *mortis causa* (za slučaj smrti). Bitna razlika je i u tome što kod stvarnog i obveznog prava u pravilu dolazi do singularne sukcesije, odnosno do stjecanja samo pojedinih, određenih stvari ili prava. U nasljednom pravu u pravilu dolazi do univerzalne sukcesije, odnosno do prijelaza svih prava i obveza s jednog pravnog subjekta na drugi. Upravo zbog toga nasljeđivanje se naziva i univerzalnom sukcesijom (*successio in universum ius*). Predmetom nasljeđivanja mogu biti samo ona prava koja su po svojoj naravi prenosiva. Stoga ne mogu biti strogo osobna prava koja prestaju smrću: javna prava, neka stvarna prava, prava iz statusnih i obiteljskih donosa, obvezna prava sa strogo osobnom činidbom. Uz univerzalnu sukcesiju, u rimskom su se pravu razvili i neki oblici singularne sukcesije za slučaj smrti. Temeljem oporučnih zapisa (legata ili povjerbina (*fideicommissum*)) pojedine osobe mogle su tako na teret nasljednika stjecati pojedinačne stvari ili imovinska prava iz oporučiteljeve imovine.²

Postoje dvije glavne osnove nasljeđivanja: intestatno ili zakonsko nasljeđivanje (*successio ab intestato*) i testamentarno ili oporučno nasljeđivanje. U slučaju zakonskog ili intestatnog nasljednog prava imovina prelazi na određene osobe iz kruga iste obiteljske zajednice, odnosno ostaviteljevih krvnih srodnika i daljnjih rođaka. Kod Rimljana intestatno nasljeđivanje temeljilo se u početku na agnatskoj vezi po očinskoj vlasti (*patria potestas*), dok kasnije sasvim prevladava princip krvne veze (*cognatio*). Oporučno nasljeđivanje javlja se s pojavom individualnog privatnog vlasništva. Kod oporučnog (testamentarnog) nasljednog prava ostavitelj određuje nasljednika svoje imovine. Kako bi se ograničila široka sloboda oporučnog raspolaganja ostavitelja dolazi do razvoja nužnog nasljednog prava. Institut nužnog nasljednog

¹ Romac, A., *Rimsko pravo*, Zagreb, 2007., str. 415.

² *Ibid.*, str. 415 sq.

prava ima važnu ulogu uzimajući u obzir da štiti interese najbližih članova obitelji ostavitelja koja se nisu mogla oporukom u korist trećega izigrati ni umanjiti.³

Rimski su pravници pod pojmom *hereditas* označavali i ostavinu i nasljedstvo. Danas se ti pojmovi razdvajaju. S obzirom na umrloga njegova se imovina zove ostavina, a s obzirom na nasljednika zove se nasljedstvo. Za nasljednika upotrebljavali su izraz *heres*, a za ostavitelja izraz *de cuius* ili *defunctus*.⁴

U slučaju postojanja oporuke, oporučno nasljeđivanje ima prednost pred zakonskim. Ako oporuka ne postoji ili nije valjana, dolazi do zakonskog nasljeđivanja. Po rimskom pravu iza ostavitelja nisu mogli istodobno nasljeđivati i oporučni i zakonski nasljednici. To se izražava rimskim načelom: *Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*. Ako je oporukom imenovan nasljednik samo na dio ostavine, pripast će mu i preostali dio, a ostali zakonski nasljednici neće dobiti ništa. U suvremenom pravu gornje rimsko načelo je napušteno.⁵ U hrvatskom nasljednopravnom sustavu zbog smrti istoga ostavitelja može se istodobno nasljeđivati na temelju zakona i na temelju oporuke. Tako će neki nasljednici stjecati dijelove nasljednog prava na temelju oporuke, dok će drugi stjecati na osnovi zakona.⁶

³ Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 2020., str. 394 sq.

⁴ Naziv *de cuius* nastao je skraćeno od izraza *de cuius hereditate agitur*, a označava onoga o čijoj se ostavini radi, odnosno raspravlja. Dok naziv *defunctus* dolazi od *de fungere*, odnosno od *defungere vita* te označava onoga tko je prestao djelovati, dakle umrloga. Romac, *op.cit.*, u bilj. 1, str. 415.

⁵ Horvat, *op.cit.*, u bilj. 3, str. 395.

⁶ Gavella, N.; Belaj, V., *Nasljedno pravo*, Zagreb, 2008., str. 98.

3. RAZVOJ RIMSKOG NASLJEDNOG PRAVA

Razvoj rimskog nasljednog prava možemo promatrati kroz četiri faze: nasljeđivanje prema civilnom pravu, nasljeđivanje po pretorskom pravu, nasljeđivanje po carskom pravu i uređenje nasljednog reda u Justinijanovu zakonodavstvu.⁷

Nasljeđivanje prema civilnom pravu sadržano je u Zakoniku XII ploča (*Leges duodecim tabularum*). Najraniji rimski sustav nasljeđivanja tako se temeljio na pripadnosti obiteljskoj zajednici. Time se nastojalo postići da imovina umrloga ostane u okviru obiteljske zajednice (*consortium*). Odnose unutar zajednice obilježavala je snažna vlast kućnog domaćina (*patria potestas*) koja je obuhvaćala i vlast nad osobama i vlast na stvarima. Osnova nasljeđivanja po zakonu je agnatska veza koja se temelji na vlasti kućnog domaćina. Uz nasljeđivanje po zakonu, Zakonik XII ploča govori i o oporuci, ali ne i oporučnoj slobodi.⁸

Važne reforme u području nasljednog prava proveo je pretor.⁹ Uz nasljedno pravo starog civilnog prava (*hereditas*) koje se temeljilo na agnatskom srodstvu usporedno dolazi do nasljeđivanja po pretorskom pravu putem ustanove *bonorum possessio*. Pretor je osobama koje je pozivao na nasljedstvo davao posjed ostavinske imovine (*bonorum possessio*) i štitio ih sve dok protekom roka nisu postali nasljednicima i po civilnom pravu. Na taj način su one dolazile u položaj sličan nasljedniku. U tom razdoblju nastaje mješoviti nasljedni sustav, po kojem je uz zakonsko nasljedno pravo po civilnom pravu koje se je temeljilo na agnatskom srodstvu važno i *bonorum possessio* pretorskog prava koje se je temeljilo na krvnom srodstvu, *cognatio*.¹⁰ Pretorska *bonorum possessio* uz to što je preinačila dotadašnje intestatno nasljedno pravo, zahvatila je područje oporučnog nasljednog prava (*bonorum possessio secundum tabulas*) i nužno nasljednog prava (*bonorum possessio contra tabulas*).¹¹

Carsko zakonodavstvo nastavilo je put koji je započeo svojim djelovanjem pretor. Iako su i tu postojala oba nasljedna reda, tj. nasljedno pravo po civilnom pravu i nasljedno pravo po pretorskom pravu sve više se počinje davati prednost načelima pretorskog nasljeđivanja.¹²

⁷ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 417.

⁸ Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 2018., str. 445.

⁹ Rimski pravosudni magistrat. Pretor je svojom djelatnošću stvorio čitav niz pravnih instituta koji su postojali usporedno s institutima starog civilnog prava ili sasvim novih pravnih instituta, koji svi zajedno ulaze u pojam pretorskog ili honorarnog prava (*ius honorarium*). *Ibid.*, str. 276.

¹⁰ *Cognatio* je krvno srodstvo između određenog kruga osoba, koje za razliku od *agnatio* (srodstvo između osoba pod istom očinskom vlašću *patris familias*), nastaje i po muškoj i po ženskoj liniji. *Ibid.*, str. 65.

¹¹ Eisner, B.; Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948., str. 472.

¹² *Ibid.*, str. 473.

Justinijan je u svojim *Novelama* temeljito reformirao nasljedno pravo te uveo novi i potpuni sustav nasljeđivanja. Oba nasljedna sistema koja su do tada važila spojena su u jedan nasljedni red, u kojem prevladavaju načela nasljeđivanja temeljena isključivo na krvnom srodstvu (*cognatio*). Na taj način nestala je i razlika između ženskih i muških nasljednika.¹³

3.1. Pretpostavke za stjecanje nasljedstva

Da bi došlo do nasljeđivanja, potrebno je da budu ispunjenje slijedeće pretpostavke: smrt ostavitelja, sposobnost ostavitelja imati nasljednike, postojanje nasljednika i njegova sposobnost da bude nasljednikom, pozivanje na nasljedstvo (*delatio*) i prihvata nasljedstava (*acquisitio*).¹⁴

Prva pretpostavka bila je da je ostavitelj umro. Zatim, potrebna je bila njegova sposobnost da bude naslijeđen. Po klasičnom pravu imao je tu sposobnost samo građanin *sui iuris* koji je imao pravnu i poslovnu sposobnost te vlastitu imovinu kojom je mogao slobodno raspolagati. Tako nisu mogli imati nasljednike robovi, peregrini,¹⁵ osobe koje je pogodila *capitis deminutio*,¹⁶ a po klasičnom pravu i osobe *alieni iuris*.¹⁷ Sposobnost biti nasljednikom mogli su samo rimski građani, što isključuje peregrine, osobe kojima se dogodila *capitis deminutio*, robove i osobe *alieni iuris*. Iznimno, robovi su mogli, jednako kao i kućna djeca biti postavljeni nasljednicima samo ako su nasljedstvo stjecali svome gospodaru (*pater familias*). Reformama carskog zakonodavstva kućna djeca dobila su potpunu sposobnost biti nasljednicima. Justinijan je uskratio sposobnost biti nasljednikom samo iz vjerskih i političkih razloga. Tako nasljednicima nisu mogla biti djeca neprijatelja, veleizdajnici i heretici.¹⁸

Da bi došlo do nasljeđivanja potrebno je bilo da dođe do pozivanja (*delatio*) određenog subjekta na nasljedstvo. Osnova delacije može biti intestatni ili zakonski nasljedni red, oporuka

¹³ Romac, *op.cit.* u bilj. 8, str. 473.

¹⁴ Horvat, *op.cit.* u bilj. 3, str. 414.

¹⁵ Izraz kojim se izvorno označavaju pripadnici drugih država, tj. stranci. Romac, *op.cit.* u bilj. 7, str. 259.

¹⁶ U Rimu je potpunu pravnu sposobnost uživao pojedinac koji je bio slobodan, koji je bio rimski građanin i koji je pripadao određenoj porodici. Gubitak samo jednog od tih statusa (*capitis deminutio*) dovodio je do promjene u pravnom položaju osobe. *Ibid.*, str. 53.

¹⁷ Osobe podređene vlasti drugoga, a to su bili svi potomci pod vlašću *patris familias*, žena u *manus*-braku, osobe *in mancipio* i robovi. *Ibid.*, str. 30.

¹⁸ Eisner, Horvat, *op.cit.* u bilj. 11, str. 477.

(*testamentum*) te nužno nasljedno pravo. Do delacije dolazi u trenutku ostaviteljeve smrti te pozvani nasljednik mora doživjeti taj trenutak.¹⁹

Uz pozivanje na nasljedstvo bilo je potrebno da nasljednik u načelu i prihvati nasljedstvo. Akt prihvata nazivamo *acquisitio*. Kod prihvata nasljedstva razlikuju se u rimskom pravu dvije skupine nasljednika. *Heredes necessarii* stjecali su nasljedstvo *ipso iure* već u trenutku ostaviteljeve smrti. U tu skupinu ulazili su nasljednici iz prvog nasljednog reda po civilnom pravu, dakle najbliži srodnici, *sui heredes*. Oni su morali prihvatiti nasljedstvo, odnosno stjecali su nasljedstvo protiv svoje volje. To se odnosilo također i na robove koje je ostavitelj postavio za nasljednike i ujedno oslobodio. U drugoj skupini nasljednika bili su *heredes voluntarii*, koji su stjecali nasljedstvo u trenutku davanja izjave da prihvaćaju nasljedstvo. Tu pripadaju svi oni nasljednici koji su izlazili iz kruga najbližih agnatskih srodnika. Postojala su dva načina prihvata nasljedstva. Jedan je bio *cretio*, odnosno svečani usmeni formalistički prihvati. Do njega je dolazilo samo ako je oporučitelj izričito odredio u oporuci i morao je biti izvršen u roku koji je označio, a koji se obično određivao u trajanju do 100 dana. Drugi je bio *pro herede gestio*, neformalni prihvati. Sastojao se od konkludentnih radnji (npr. služi se stvarima iz ostavine, utjeruje tražbine ili plaća dugove ostavitelja) iz kojih se moglo zaključiti o namjeri nasljednika da prihvaća nasljedstvo.²⁰

Prihvati nasljedstva nije mogao biti vezan uz uvjet ili rok. Tko postane nasljednikom, ostao je takvim trajno. To se izražava rimskim načelom: *semel heres, semper heres* (jednom nasljednik, uvijek nasljednik). U civilnom pravu nije bio određen rok za prihvat nasljedstva. Ali pretor na zahtjev vjerovnika mogao je odrediti pozvanom nasljedniku rok za razmišljanje (*spatium deliberandi*). Odbijanje prihvata (*repudiatio*) nasljedstva moglo se dati u bilo kojoj formi i bilo je načelno neopozivo.²¹

Između smrti ostavitelja i prihvata nasljedstva moglo je proći neko vrijeme ukoliko nisu nasljeđivali *sui heredes* i robovi. Rimski pravници označavali su ostavinu u tom vremenu *hereditas iacens* te se ona smatrala imovinom koja privremeno nije imala gospodara. Sporno pitanje koje se pojavilo u rimskoj pravnoj teoriji je pravna narav ostavine. Prava na predmetima nasljedstva i dalje su postojala, ali nije bilo nositelja tih prava pa se nisu mogla ni ostvariti. Po starijem rimskom pravu, svaki treći, iako nije pozvan na nasljedstvo mogao se staviti u posjed ostavine. Posjedovanjem ostavine kroz vrijeme od godinu dana stjecao je dosjelošću cijelu

¹⁹ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 444.

²⁰ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 444 sq.

²¹ Horvat, *op.cit.* u bilj. 3, str. 415.

ostavinu i postao je njezinim nasljednikom (*usucapio pro herede*²²). U kasnijem razdoblju ustanova *usucapio pro herede* podvrgava se pravilima redovne dosjelnosti.²³

3.2. Posljedice stjecanja nasljedstva

Prihvatanjem nasljedstva nasljednik postaje univerzalni sukcesor ostavitelja. Na njega prelazi ukupna imovina ostavitelja (ostavina), osim nekih strogo osobnih prava i obveza koje utnjuju smrću ostavitelja. Također dolazi do spajanja naslijeđene imovine s vlastitom imovinom nasljednika (*confusio bonorum*). On odgovara za dugove ostavitelja, ne samo naslijeđenom imovinom nego i svojom vlastitom. Ako je nasljednik bio prezadužen, spajanje imovine umrloga i njegove imovine moglo je ići na štetu ostaviteljevih vjerovnika. Isto tako ako je ostavina bila prezadužena moglo je biti štetno za nasljednika. Prezaduženost ostavine stvarala je problem kod nasljednika iz grupe *sui heredes*, odnosno iz prvog reda nasljednika po civilnom pravu jer su oni morali prihvatiti ostavinu čak i protiv svoje volje.²⁴

Sve nedostatke riješio je pretor uvođenjem određenih pravnih sredstava u interesu zaštite nasljednika, odnosno vjerovnika. To su: *beneficium abstinendi* i *beneficium separationis*. *Beneficium abstinendi* je pravna mogućnost osoba koje su pripadale u prvi red intestatnih nasljednika prema Zakoniku XII ploča, da ne prihvate nasljedstvo. Uvjet za dobivanje zaštite bio je da se navedeni nasljednici uzdrže od korištenja, uporabe i uprave ostavinskih stvari. Kasnije se *beneficium abstinendi* priznavala i oporučnim nasljednicima.²⁵

S druge strane, *beneficium separationis* je pravno sredstvo kojim se pružala zaštita ostaviteljevim vjerovnicima i legatarima, u slučaju da im je prijetila opasnost da zbog prezaduženosti nasljednika neće moći ostvariti svoje tražbine prema ostavini. Na njihov zahtjev pretor bi dekretom donio odluku da se ostavina razdvoji od imovine nasljednika (*separatio bonorum*). *Separatio bonorum* morala se tražiti u određenom roku, koji je konačno ustanovljen i po Justinijanovom pravu iznosio 5 godina. Postojao je red namirivanja tražbina. Prvo su se podmirivale tražbine ostavinskih vjerovnika koji su zatražili *separatio*, zatim su slijedili

²² U starijem rimskom pravu *usucapio pro herede* bila je dozvoljena bez postojanja pravne osnove (*causa*) i bez *bona fides*. U kasnijem razdoblju došlo je do ukidanja ovog oblika dosjelnosti na način što je Marko Aurelije nepošteno zauzimanje ostavine proglasio krivičnim djelom (*crimen expilatae hereditatis*). Romac, *op.cit.* u bilj. 8, str. 376.

²³ Kaser, M., *Roman private law*, Pretoria, 1984., str. 364 sq.

²⁴ Eisner, Horvat, *op.cit.* u bilj. 11, str. 514 sq.

²⁵ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 450.

vjerovnici koji nisu postavili takav zahtjev te bi na kraju ono što bi ostalo iz ostavine pripalo nasljedniku.²⁶

Justinijan je uveo još jedno pravno sredstvo u interesu zaštite nasljednika, a to je *beneficium inventarii*. Posljednje pravno sredstvo pružilo je mogućnost nasljednicima da ograniče svoje odgovornosti za obveze umrloga, ali samo do visine vrijednosti naslijeđene imovine. Uvjet je bio da se u određenom roku koji je trebao započeti najkasnije 30 dana od delacije i dovršiti za 60 dana, popišu sve stvari i prava iz ostavine. Popis je morao biti obavljen uz prisutnost službene osobe i svjedoka. Vjerovnici su mogli naplatiti tražbinu nakon što je popis bio obavljen.²⁷

U rimskom pravu načelno je svaki nasljednik bio pozvan na cijelo nasljedstvo, ali uslijed stjecanja s drugim nasljednicima njegovo pravo ograničavalo se na pravo na idealni, tzv. alikvotni dio. Ako bi koji od više nasljednika iz bilo kojih razloga otpao, njegov dio prirastao bi razmjerno dijelovima ostalih sunasljednika. To je tzv. *ius accresendi*. Do prirasta je dolazilo i kod oporučnog i kod intestatnog nasljeđivanja. Kad bi otpao oporučni sunasljednik, taj dio bi prirastao drugim nasljednicima imenovanim oporukom. Isto tako vrijedilo je i za intestatno nasljeđivanje jer je u rimskom pravu vrijedilo načelo da nije moguće da ostavitelja naslijede dijelom oporučni, a dijelom intestatni nasljednici.²⁸ Ovdje postoji jedna iznimka ukoliko se radi o vojniku. Ako vojnik dio svoje ostavine ostavi oporukom nasljedniku, preostali dio njegove ostavine dijeli se po zakonskom redu nasljeđivanja.²⁹

Ako je više nasljednika zajedno naslijedilo isto nasljedstvo, nastalo je među sunasljednicima suvlasništvo (*communio pro indiviso*). Svaki je nasljednik slobodno mogao raspolagati sa svojim idealnim (aliquotnim) dijelom. Isto tako mogao je s *actio familiae erciscundae*³⁰ tražiti razvrgnuće suvlasničke zajednice.³¹

U kontekstu stjecanja nasljedstva potrebno je spomenuti i *transmissio*, odnosno prijenos delacije na nasljednikova nasljednika.³² Delacijom nastaje pravo pozvanoga da prihvati nasljedstvo, ako se ne radi o nasljednicima koji stječu nasljedstvo već samom delacijom (nasljednici iz skupine *heredes necesarii*). Po starom civilnom pravu takav prijenos delacije

²⁶ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 450.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Romac, *op.cit.* u bilj. 8, str. 166.

²⁹ Romac, A., *Izvori rimskog prava*, Zagreb, 1973., str. 467.

³⁰ Tužba za diobu ostavine između sunasljednika uvedena Zakonikom XII ploča. Romac, *op.cit.* u bilj. 8, str. 10.

³¹ Horvat, *op.cit.* u bilj. 3, str. 419.

³² Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 447.

nije bio dopušten. U slučaju kada bi pozvani nasljednik umro prije nego bi dao nasljedničku izjavu ostavina bi postala ošasna ili *bona vacantia*.³³ Tijekom vremena došlo je do odstupanja od tako strogog pravila zabrane prijenosa delacije na nasljednikove nasljednike. Pretor je dozvolio da se u slučaju da je nasljednik umro, a nije prihvatio nasljedstvo bez svoje krivnje, može njegovim nasljednicima dopustiti prihvata pomoću pravnog sredstva *restitutio in integrum*.³⁴ Car Teodozije II dopustio je transmisiju i u slučaju oporučnog nasljeđivanja. Onaj tko je oporukom pozvan na nasljedstvo umre prije izjave o prihvatu, prenosi svoje pravo stjecanja i prihvata na svoje descendente (*transmissio Theodosiana*). Na kraju je Justinijan dopustio transmisiju i intestatne i oporučne delacije nasljedstva koje još nije prihvaćeno (*transmissio Iustiniana*), ali uz pretpostavku da je pozvani nasljednik umro u roku od godine dana do delacije, odnosno unutar roka za razmišljanje (*spatium deliberandi*) koji mu je bio dozvoljen.³⁵

Ustanovu *collatio bonorum* uveo je pretor kako bi svi nasljednici bili dovedeni u jednak i ravnopravan položaj. *Collatio bonorum* označavala je dužnost pojedinih nasljednika da unesu u nasljednu masu sve ono što su još za života od ostavitelja primili. Dužnost kolacije nije bila poznata u starom civilnom pravu. Pretor je prvo uveo dužnost kolacije za emancipirane sinove³⁶ koji nasljeđuju zajedno s ostalim *sui heredes*, odnosno sa svojom braćom koja su još ostala pod očinskom vlašću (*collatio emancipati*). Zatim je proširio dužnost kolacije i na kćer koja je primila miraz (*collatio dotis*). Ona je imala obvezu unošenja miraza koji je primila za očeva života u nasljednu masu. U kasnijem razdoblju stvorena je opća dužnost kolacije po kojoj je svaki descendent morao izvršiti kolaciju svih većih primanja dobivenih od ostavioca za vrijeme njegova života. Justinijan je proširio dužnost kolacije od intestatnog nasljeđivanja i na oporučno nasljeđivanje. Ostavitelj je mogao nasljednika osloboditi te dužnosti.³⁷

³³ Ostavina koju nije nitko naslijedio. Po starom pravu mogao ju je svatko steći u roku od godine dana na temelju *usucapio pro herede*, dok je u klasičnom pravu takva imovina pripadala fisku (blagajni). Romac, *op.cit.* u bilj. 8, str. 45.

³⁴ Izvanredno pretorsko pravno sredstvo na temelju kojeg je vršen povrat u prijašnje stanje, tj. poništava se učinak nekog pravnog posla, koji bi inače po civilnom pravu bio valjan. *Ibid.*, str. 307 sq.

³⁵ Horvat, *op.cit.* u bilj. 3, str. 417.

³⁶ Emancipirani sin bez dužnosti kolacije bio bi u boljem položaju, jer bi on poslije emancipacije (otpuštanje iz očinske vlasti) stjecao za sebe, dok bi njegova braća koja su ostala pod očevu vlast stjecala za svoga oca.

³⁷ Baron, J., *Institucije rimskog prava*, Zagreb, 1925., str. 330 sq.

3.3. Pravna zaštita nasljednika

Nasljedniku kao univerzalnom sukcesoru ostavitelja pripadalo ja pravo na korištenje svih pojedinačnih tužbi (*iudicia singularia*) koje su pripadale ostavitelju za zaštitu njegovih pojedinih prava. Takve vrste tužbi podizale su se u slučajevima kada je tuženik priznavao nasljedniku svojstvo nasljednika. Pored pojedinačnih tužbi, nasljedniku je stajala na raspolaganju posebna tužba (*hereditatis petitio*) koja se temelji na njegovu svojstvu nasljednika. On bi se njome koristio u slučaju kad bi netko osporavao njegovo svojstvo nasljednika, pa mu zbog toga ne želi predati ostavinu ili pojedine stvari iz ostavine. Bilo je potrebno samo da dokaže svojstvo nasljednika. Ta posebna vrsta tužbe bila je na raspolaganju samo nasljedniku po civilnom pravu. Pretorski nasljednik nije se mogao koristiti navedenom tužbom. Nakon što mu je pretor dodijelio *bonorum possessio* davao mu je mogućnost upotrebe posebnog interdikta (*interdictum quorum bonorum*). Svrha pretorskog interdikta je stjecanje stvari u posjed, a nakon proteka roka dosjeloosti i vlasništva.³⁸ Kasnije je *bonorum possessor*-u priznata *hereditatis petitio*, kojom je mogao tražiti ostavinu u cjelini.

³⁸ Baron, *op.cit.* u bilj. 37, str. 332 *sqq.*

4. INTESTATNO NASLJEĐIVANJE

Intestatno nasljeđivanje smatra se najstarijim oblikom nasljeđivanja u Rimu. Pretpostavlja se da je taj najraniji oblik nasljeđivanja bio povezan uz običajno nasljeđivanje gdje ostavitelj nije imao pravo imenovati svog nasljednika, već je morao prenijeti obiteljsko nasljedstvo u skladu s običajem.³⁹

Intestatno nasljeđivanje je supsidijarni oblik prijenosa imovine, jer do njega dolazi samo ako nije došlo do nasljeđivanja na temelju oporuke, bilo zato što ostavitelj nije sačinio oporuku, što je oporuka od početka nevaljana ili je naknadno postala nevaljanom te zato što oporučni pozvani nasljednici nisu htjeli ili nisu mogli postati nasljednicima. Intestatno nasljeđivanje tokom razvoja rimskog prava doživjelo je velike promjene koje prate osnovne pravce razvoja odnosa u rimskom društvu. Razlikujemo sljedeća razdoblja razvoja intestatnog nasljeđivanja: intestatno nasljeđivanje po civilnom pravu, intestatno nasljeđivanje po pretorskom pravu, reforme carskog doba i Justinijanovo nasljedno pravo.⁴⁰

Intestatno nasljeđivanje po starom civilnom pravu temeljilo se na agnatskoj vezi po očinskoj vlasti (*patria potestas*). „Agnacija je srodstvo samo po očevoj strani, te djeca su po rođenju u agnatskom srodstvu samo s ocem.“⁴¹ S majkom dolaze u srodstvo samo ako se i ona nalazila pod muževom vlašću, a to će biti u slučaju ako je sklopila *cum manu* brak, gdje je prema mužu bila u sličnom položaju kao i muževa ženska djeca. Dok u braku *sine manu* žena ne dolazi pod vlast svoga muža već ostaje pod vlašću svoga oca, te djeca nisu s majkom nikada u agnatskom srodstvu.⁴² U najstarijim vremenima *pater familias* je bio ne samo građanski poglavar obitelji, nego i njezin vjerski poglavar. On je bio taj koji je molio obiteljske molitve, bio veliki svećenik koji je prinosio žrtvu na obiteljskom oltaru bogovima u svoje ime i u ime svoje obitelji. U tom najranijem vremenu biti nasljednik kućnog domaćina je imalo i određene religijske konotacije. Smatralo se velikom nesrećom ako bi došlo do toga da mjesto nasljednika ostane prazno, pa se u tim slučajevima dopuštalo stvaranje nasljednika putem ustanove posvojenja.⁴³

Važne reforme intestatnog nasljeđivanja dogodile su se u razdoblju pretorskog prava. Zahvaljujući djelatnosti pretora u ovom razdoblju nastaje duplicitet nasljednog sistema, pa

³⁹ Lindsay, H., *Adoption and Succession in Roman Law*, Newcastle Law Review, vol. 3, br. 1, 1998., str. 57-81, str. 59.

⁴⁰ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 418 sq.

⁴¹ Horvat, *op.cit.* u bilj. 3, str. 129.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Brune, C. M., *The Origin and History of Succession in Roman Law*, Law Magazine and Review: A Quarterly Review Jurisprudence, vol. 36, br. 4, 1911., str. 429-445, str. 432.

razlikujemo nasljedno pravo starog civilnog prava (*hereditas*) i pretorsko nasljedno pravo (*bonorum possessio*). Pretor počinje pozivati na nasljedstvo one osobe koje po civilnom pravu ne bi bile pozvane na nasljeđivanje jer nisu bile agnatski srodnici, već su s ostaviteljem bile povezane samo krvnim srodstvom. On im je davao posjed ostavinske imovine i štitio ih kao prave nasljednike. Pretor je priznao mogućnost nasljeđivanja kućnog domaćina i od strane emancipirane djece, što po starom civilnom pravu nije bilo moguće.⁴⁴

Carsko zakonodavstvo nastavilo je istim putem kojim je krenuo pretor uz davanje prednosti načelima pretorskog nasljeđivanja. No, zapravo su dalje postojala oba nasljedna uređenja, koja su tek u doba Justinijanova prava spojena u jedan sustav. Tako je konačnu reformu intestatnog nasljednog prava Justinijan proveo Novelom 118, koja je zatim bila dopunjena Novelom 127. Intestatno nasljeđivanje temelji se isključivo na kognatskom srodstvu.⁴⁵ *Cognatio* je krvno srodstvo koje se zasniva jednako i po muškoj i po ženskoj liniji. Djeca su jednako u krvnom srodstvu i s majkom i s ocem.⁴⁶

4.1. Nasljeđivanje po civilnom pravu

U najstarije doba, tj. doba kraljevstva, pravo Rimskog naroda bilo je skup nepisanih običaja koji su se prenosili usmeno s koljena na koljeno. To pravo primjenjivalo se samo na one koji su za sebe mogli tvrditi da su rimski građani (*ius civile*). Kako bi se popisalo dotadašnje običajno pravo, 451. pr. Kr. imenovano je povjerenstvo od deset građana. Zadaća povjerenstva bila je pripremiti pisani tekst običajnog prava. Rezultat rada povjerenstva bio je najvažniji pravni spomenik ovoga razdoblja nazvan Zakonik XII ploča (*Leges duodecim tabularum*). Njegove odredbe obuhvaćale su cjelokupno područje prava.⁴⁷

Nasljeđivanje po starom civilnom pravu bilo je uređeno dijelom po običajima, a dijelom prema Zakoniku XII ploča. Zakonik poznaje nasljeđivanje po zakonu i nasljeđivanje po oporuci.⁴⁸ Oporuka u to najstarije doba bila je zapravo samo određivanje budućeg kućnog domaćina (*pater familias*), a ne slobodan izbor nasljednika. Nasljedni sistem starog civilnog prava bio je u uskoj zavisnosti s pripadnošću velikoj obiteljskoj zajednici (*consortium*). Imovina zajednice

⁴⁴ Horvat, M.; Petrak M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 2022., str. 351 *sqq.*

⁴⁵ Horvat, *op.cit.* u bilj. 3, str. 397.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 129.

⁴⁷ Stein, P., *Rimsko pravo i Europa. Povijest jedne pravne kulture*, Zagreb, 2007., str. 11 *sqq.*

⁴⁸ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 419.

nalazila se u zajedničkom vlasništvu i trebala je da ostane u toj zajednici. Do intestatnog nasljeđivanja dolazilo bi kada *pater familias* ne bi načinio oporuku ili se ona nije mogla ostvariti. Ono je bilo zasnovano na agnatskom srodstvu, odnosno srodstvu po ocu i pripadnosti njegovoj vlasti (*patria potestas*).⁴⁹

Staro civilno pravo prema Zakoniku XII ploča poznaje tri reda nasljednika. To su: *sui heredes*, *proximus agnatus* i *gentiles*.

*Tab. V, 4-5 Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto. Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento.*⁵⁰

Prvi nasljedni red čine *sui heredes*. To su bili članovi obitelji koji su se u trenutku smrti ostavitelja nalazili pod njegovom neposrednom vlašću (*patria potestas*), a njegovom smrću postali osobe *sui iuris*. U prvi nasljedni red pripadaju: žena u braku *cum manu*,⁵¹ djeca iz zakonitog rimskog braka, adoptirana i adrogirana djeca,⁵² unuci ranije umrlih ili emancipiranih sinova (ako su ti unuci ostali pod vlašću ostavitelja). S druge strane, žena u braku *sine manu*,⁵³ emancipirana djeca i njihovi potomci koji nisu ostali pod vlašću ostavitelja nisu ulazili u prvi razred civilnih zakonskih nasljednika. Ostavina je u trenutku ostaviteljeve smrti prelazila na nasljednike i nije bila potrebna nikakva izjava o prihvatu nasljedstva. Nasljednici koji pripadaju u ovaj razred nisu mogli odbiti nasljedstvo. Oni su ga morali prihvatiti, htjeli to ili ne (*heredes necessarii*). Sinovi, kćeri i žena ostavitelja nasljeđivali su na jednake dijelove. Žena u *manus* braku nasljeđivala je jednako kao i djeca, jer je prema svojoj djeci imala položaj agnatske sestre (*sororis loco*). Ako su u nasljedstvu sudjelovali djeca (unuci) i žena sina, koji je umro prije ostavitelja vrijedilo je načelo reprezentacije.⁵⁴ Oni su zajedno dobivali dio koji bi pripao

⁴⁹ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 417.

⁵⁰ Ako netko umre bez testamenta tko nema svog nasljednika, neka nasljedstvo pripadne najbližem agnatu. Ako nema agnata, neka nasljedstvo pripadne gentilima. Romac, *op.cit.* u bilj. 29, str. 20 sq.

⁵¹ U braku *cum manu* žena bi ušla u agnatsku obitelj svoga muža i ujedno bila pod njegovom vlašću ili vlašću njegova *pater familias*, ako je muž bio osoba *alieni iuris*. Na taj način raskidala je agnatsku vezu sa svojom prirodnom porodicom. Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 120.

⁵² *Adrogatio* i *adoptio* su dva načina zasnivanja *patriae potestatis* na temelju pravnog posla. Najčešći razlog posvojenja bio je nedostatak neposrednog potomstva. Na taj način omogućuje se ostavitelju tijekom života da izabere osobu koja do tada nije bila pod njegovom vlašću, a posvojenjem je potpadala pod njegovu vlast. Lindsay, *op.cit.* u bilj. 39, str. 61.

⁵³ U braku *sine manu* žena ne potpada pod vlast muža, te zadržava, makar i udata, svoju raniju agnatsku pripadnost u svojoj prijašnjoj obitelji. Horvat, *op.cit.* u bilj. 3, str. 132.

⁵⁴ Načelo reprezentacije znači da su potomci bližeg srodnika ostavitelja stupali na mjesto svoga pretka, ako bi on umro prije ostavitelja. Primjerice ako bi iza ostavitelja ostali sin i dva unuka (od drugog sina koji je umro ranije), jedna polovina ostavine pripala bi jednom sinu, a druga polovina unucima kao predstavnicima svoga oca. Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 419 sq.

njihovom ocu da je nadživio ostavitelja. Ostavina se dijelila po lozama (*in stripes*), a ne po glavama (*per capita*).⁵⁵

Ako nisu postojali nasljednici iz prvog razreda (*sui heredes*), pozivao se na nasljedstvo *proximus agnatus*, odnosno daljnji najbliži agnat. U drugi nasljedni red pripadaju ostaviteljeva braća i sestre te njihovi potomci, dakle oni srodnici koji nisu živjeli s ostaviteljem niti su potpadali pod njegovu vlast. Nasljeđivao je samo najbliži agnat (*proximus agnatus*), te se ovdje nije primjenjivalo načelo reprezentacije. Ako postoje bliži agnati, a oni ne prihvate nasljedstvo, neće se pozivati udaljeniji.⁵⁶ Zbog toga što po civilnom pravu ne postoji *successio graduum*.⁵⁷ U tom slučaju ostavina bi bila bez nasljednika te pripala državi. Za razliku od nasljednika iz prvog nasljednog reda koji su morali prihvatiti nasljedstvo, nasljednici ovog nasljednog reda mogli su po svojoj volji prihvatiti ili ne prihvatiti nasljedstvo (*heredes voluntarii*). Više agnata istog stupnja srodstva dijelilo je ostavinu po glavama (*per capita*).⁵⁸ Glede ostavine oslobođenog roba, na nasljedstvo se pozivao patron,⁵⁹ ukoliko on nije mogao imati vlastitih agnata. Ako je patron već prije umro, pozivalo se njegovo agnatsko potomstvo po stupnju blizine.⁶⁰

U treći nasljedni red civilnog prava ulazili su *gentiles*, tj. pripadnici istog roda. Do nasljeđivanja je dolazilo ukoliko nisu postojali nasljednici iz prvog nasljednog reda ni nasljednici iz drugog nasljednog reda. Prema Zakoniku XII ploča izvodi se zaključak da je imovina ostavitelja vjerojatno ulazila u imovinu gentilne zajednice. Kako je izgledalo gentilno nasljedno pravo ostalo je nepoznato, te se u klasično doba više ne spominje i izlazi iz primjene.⁶¹

4.2. Nasljeđivanje po pretorskom pravu

Krajem razdoblja Republike dolazi do velikih promjena u imovinskim i obiteljskim odnosima. Općim društvenim i gospodarskim promjenama postupno dolazi do raspada izvorne rimske obiteljske zajednice (*consortium*). Umjesto zajedničke nepodijeljene imovine koja je

⁵⁵ Horvat, Petrak, *op.cit.* u bilj. 44, str. 353 sq.

⁵⁶ Horvat, *op.cit.* u bilj. 3, str. 398.

⁵⁷ Po tom sistemu nije postojala delacija na daljnje srodnike ako bliži nisu prihvatili nasljedstvo. Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 420.

⁵⁸ Horvat, *op.cit.* u bilj. 3, str. 399..

⁵⁹ Osoba koja je po propisima civilnog prava oslobodila svojeg roba. Između patrona, bivšeg gospodara oslobođenog roba i oslobođenika (*libertinus*) nastao je odnos koji je rimsko pravo uspoređivalo s odnosom oca i sina. Romac, *op.cit.* u bilj. 8, str. 255.

⁶⁰ Eisner, Horvat, *op.cit.* u bilj. 11, str. 497.

⁶¹ Horvat, Petrak, *op.cit.* u bilj. 44, str. 355.

bila glavna karakteristike tih starih obiteljskih zajednica dolazi do postupnog razvoja individualnog privatnog vlasništva. Sve te promjene dovele su do slabljenja vlasti kućnog domaćina (*patria potestas*) i agnatskog srodstva uz istovremeno priznavanje i naglašavanje relevantnosti krvnog srodstva (*cognatio*). Propisi staroga civilnog prava više nisu odgovarali nastalim promjenama što je rezultiralo nastankom čitavog niza novih pravnih pravila i instituta nazvanih *ius honorarium*.⁶² Prilagođavanje prava novonastalim prilikama uglavnom je bilo prepušteno djelatnosti pravosudnih magistrata, a to su u prvom redu bili pretori. Osim što su sudjelovali u prvom dijelu rimskog civilnog postupka, pretori su izdavali edikt u kojem su određivali program svoje djelatnosti. Putem izdavanja edikta pretor je dijelom dopunjavao staro civilno pravo, a dijelom ga mijenjao.⁶³

Pretorskom djelatnošću stvara se dualizam rimskog pravnog sustava u mnogim područjima, pa tako i u nasljednom pravu. U tom smislu je s jedne strane postojao sustav nasljeđivanja po Zakoniku XII ploča (po civilnom pravu), dok je s druge strane bio sustav nasljeđivanja po pretorskom pravu. Djelovanje pretora priznato je kao novi pravni izvor koji prilično odstupa od tradicije.⁶⁴

Pretorski intestatni nasljedni red (*bonorum possessio sine tabulis*) nastojao je ispraviti nedostatke nasljeđivanja po civilnom pravu. Pretor nije mogao od ne vlasnika učiniti civilnog vlasnika, niti je od nekoga tko to po civilnom pravu nije mogao biti stvoriti nasljednika (*heres*). U određenim slučajevima nekim osobama mogao je samo dodijeliti posjed ostavine (*bonorum possessio*). Prema njima postupao je kao da su vlasnici i štitio ih od nasljednika po *ius civile*.⁶⁵

Bonorum possessio nije se stjecao *ipso iure*, već je zainteresirana osoba sama trebala to zatražiti u određenom roku, uz navod na kojem temelju izvodi svoje nasljedno pravo. Za stjecanje nasljedstva između roditelja i djece taj rok je iznosio godinu dana računajući od ostaviteljeve smrti, a za ostale obično 100 dana.⁶⁶

Razlikujemo nekoliko podjela *bonorum posesije*. O prvoj podjeli već smo govorili, a odnosi se na to da li se *bonorum possessio* davala onome koji je oporukom pozvan na nasljedstvo (*bonorum possessio secundum tabulas*), zatim davala kao intestatno nasljedno pravo (*bonorum possessio sine tabulis*) te kao nužno nasljedno pravo suprotno oporuci (*bonorum possessio*

⁶² *Ius honorarium* je dio rimskog prava nastao djelatnošću pretora kao pravosudnog magistrata. Romac, *op.cit.* u bilj. 8, str. 168.

⁶³ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 28 sq.

⁶⁴ Johnston, D., *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, 2015., str. 200.

⁶⁵ Kaser, *op.cit.* u bilj. 23, str. 335.

⁶⁶ Baron, *op.cit.* u bilj. 37, str. 325 sq.

contra tabulas). Sljedeća podjela ima u vidu odnos bonorum posesije prema *ius civile*. Ovdje razlikujemo *bonorum possessio* koja se davala onima kojima je po *ius civile* pripadalo nasljedno pravo (*adiuvandi iuris civilis gratia*), zatim ako se je davala u slučajevima gdje nije bilo nasljednika po *ius civile* (*supplendi iuris civilis gratia*) i ako se je davala iako je bilo jačih nasljednika po *ius civile* (*corrigendi iuris civilis gratia*). Zatim postoji daljnja podjela na *bonorum possessio sine re*, ako nije dovođila do neosporivog stjecanja nasljedstva i *bonorum possessio cum re*, ako je dovođila do neosporivog stjecanja nasljedstva. Posljednja podjela odnosi se na razliku između *bonorum possessio edictalis* i *bonorum possessio decretalis*. U prvom slučaju bilo je dovoljno da onaj koji je tražio *bonorum possessio* tvrdi da kod njega postoje pretpostavke za stjecanje te mu je pretor dodjeljivao bez prethodnog ispitivanja stanja stvari. Dok u drugom slučaju pretor bi prethodno ispitaio činjenično stanje zbog složenosti stvari i odnosa među nasljednicima, te zatim donio odluku na temelju provedenih dokaza.⁶⁷

Iako se *bonorum possessor* nije smatrao nasljednikom (*heres*) po *ius civile*, njegov položaj bio je jako sličan nasljedniku. Pretor ga je štitio kao i vlasnika sve dok protekom roka dosjelosti zaista nije postao i civilnopravno *heres*. Za ostvarivanje određenih prava mogao se poslužiti tužbama koje su u sebi sadržavale fikciju da je već postao civilni nasljednik. Pretor je dopuštao i upotrebu posebnog interdikta (*interdictum quorum bonorum*) kojim je mogao steći pojedine stvari iz ostavine u svoj posjed. Pretor je uveo još jednu novinu koju nije poznavalo staro civilno pravo, a to je: ako osobe iz prethodnog nasljednog reda nisu zatražile *bonorum possessio*, pozivali su se nasljednici iz slijedećeg reda (*successio ordinum*).⁶⁸

Pretorski nasljedni sistem poznaje četiri reda zakonskih nasljednika koji su mogli zahtijevati *bonorum possessio*, a to su: *unde liberi*, *unde legitimi*, *unde cognati* i *unde vir et uxor*.⁶⁹

Prvi nasljedni red čine *unde liberi*, a u njega su ulazili: ostaviteljeva djeca i potomci, uključujući i unuke. U odnosu na prvi nasljedni red po civilnom pravu došlo je do proširenja kruga potencijalnih nasljednika. Tako je uz nasljednike iz reda *sui heredes* po *ius civile* ulazio emancipirani sin te potomci umrloga koji nisu više bili pod ostaviteljevom vlašću. Isti status je imao i sin kojega je otac ustupio u adopciju nekome drugome, pa ga je novi *pater familias* kasnije emancipirao. Svi oni su imali pravo tražiti posjed ostavinske imovine (*bonorum possessio*). To pravo priznato je i potomcima emancipiranog sina u slučaju da je on umro prije ostavitelja, uz primjenu načela reprezentacije. No, djeca emancipiranog sina mogla su ostati

⁶⁷ Eisner, Horvat, *op.cit.* u bilj. 11, str. 475 sq.

⁶⁸ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 422 sqq.

⁶⁹ Horvat, Petrak, *op.cit.* u bilj. 44, str. 356.

pod *patria potestas* svoga djeda. Kako bi se riješio problem nasljeđivanja u tom slučaju uvedena je nova klauzula koju je u *Edictum perpetuum* dodao Julijan te je po njemu nazvana *clausula Iuliani*. Prema klauzuli djeca emancipiranog sina koja su ostala pod očinskom vlašću svoga djeda dijele ostavinu na način da dio nasljedstva koji je imao pripasti emancipiranom sinu, pola pripadne njemu, a druga polovica njegovoj djeci koja su ostala pod očinskom vlašću umrloga.⁷⁰

Uvrštavanje emancipiranih osoba u prvi nasljedni red zajedno s osobama koje su ostale pod vlašću kućnog domaćina moglo je dovesti do određenih nepravdičnosti. Razlog je u tomu što emancipirani sin nakon emancipacije imovinu stjecao za sebe, a njegova braća koja su ostala pod očinskom vlašću stjecala za oca, pa je ostavina bila i rezultat njihova rada. Da bi doveo sve nasljednike u isti položaj, pretor je uveo ustanovu *collatio bonorum*. Za emancipiranog sina uveo je obvezu da svu svoju imovinu koju je stekao poslije emancipacije unese u ostavinu. U starije doba kolacija se vršila na način što je imovina realno bila unijeta u ostavinu, a kasnije vršeno je samo obračunavanje, pa se dio emancipirane osobe razmjerno umanjivao. Kasnije je dužnost kolacije proširena i na imovinu danu kćeri kao miraz (*collatio dotis*) ili na imovinu danu u obliku darovanja (*collatio donationis*). Svaki *suus heres* mogao je zahtijevati *collatio bonorum*. U slučaju da emancipirani sin to nije htio izvršiti, izgubio bi pravo dobiti *bonorum possessio*. Kolacija se nije vršila ako *sui heredes* to nisu zahtijevali. Supruga iz braka *sine manu* nije ulazila u ovaj nasljedni red. Nasljedstvo se dijelilo po lozama (*per stripes*), a unutar iste skupine po glavama (*per capita*), uz primjenu načela reprezentacije.⁷¹

U drugi nasljedni red ulazili su *unde legitimi*, odnosno one osobe koje su imale pravo nasljedstva po Zakoniku XII ploča. U ovu skupinu nasljednika ulazili su *sui heredes*, *proximus agnatus* i *gentiles*. Oni su bili pozvani na nasljedstvo u slučaju da nije bilo nasljednika iz prvog reda *unde liberi*, ili nisu tražili *bonorum possessio*, ili su se odrekli nasljedstva. Budući da su *sui heredes* bili pozivani već u prvom nasljednom redu kao *unde liberi*, a gentilno je nasljedno pravo palo u zaborav, ovdje se ustvari radi samo o agnatima koji su ulazili u drugi red nasljeđivanja po civilnom pravu (*proximus agnatus*). To su bili kao što smo već prije naveli ostaviteljeva braća i sestre te njihovi potomci. U ovom nasljednom redu možemo uočiti glavnu razliku između nasljeđivanja po *ius civile* i pretorskog nasljeđivanja koja se odnosila na to da

⁷⁰ Horvat, Petrak, *op.cit.* u bilj. 44, str. 356.

⁷¹ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 422 *sqq.*

je najbliži agnat mogao tražiti *bonorum possessio* i onda kada to nije učinio *suus heres*, što po civilnom pravu nije bilo moguće.⁷²

Treći nasljedni red nosi naziv *unde cognati*, a obuhvaćao je sve krvne srodnike do zaključno sa šestim, a u nekim slučajevima i sedmim stupnjem. Između kognata odlučivala je blizina srodstva, pa su tako bliži srodnici isključivali iz nasljedstva daljnje. I ovdje je vrijedio princip *successio graduum*, koji je omogućio da nasljeđuju daljnji kognati ukoliko nema kognata bližeg stupnja srodstva. U ovom nasljednom redu kao uvjet nasljeđivanja bilo je krvno srodstvo, pa su se izvan njega našli supruga ili snaha, makar su bile u braku *cum manu* i adoptirana djeca. Oni nisu ostvarivali pravo nasljeđivanja kao kognati.⁷³

Četvrti nasljedni red nosi naziv *unde vir et uxor* i predstavlja međusobno nasljeđivanje muža i žene. Do nasljeđivanja u četvrtom nasljednom redu dolazilo je u slučaju ako nije bilo srodnika iz prva tri reda ili ako nitko od njih nije tražio *bonorum possessio*. Uvjet da bi se priznalo međusobno pravo nasljeđivanja među supružnicima bio da je s umrlim bračnim drugom živio odnosno živjela u zakonitom braku (*iustum matrimonium*) sve do njegove odnosno njene smrti. Položaj supruge na ovaj način postao je nepovoljniji jer je ona po Zakoniku XII ploča bila *suus heres* i nasljeđivala zajedno s djecom te je pravno imala položaj kćeri (*filiae loco*). Kako supruga nije u krvnom srodstvu s mužem ona je po pretorskom sistemu nasljeđivanja mogla postati nasljednik tek u četvrtom nasljednom redu. Isti položaj je imao i muž u odnosu nasljeđivanja supruge.⁷⁴

Glede ostavine oslobođenog roba ispred reda *unde vir et uxor* dolazila su još dva dodatna reda. To su bili *unde familia patroni* i *unde patronus patroni*. Obuhvaćali su patrona, njegove srodnike i patronovog patrona.⁷⁵

4.3. Reforme carskog doba

Reformama carskog zakonodavstva nastavljen je put koji je započeo pretor, uz još veće uvažavanje načela kognacije. Tim je reformama znatno prošireno nasljeđivanje između majke i djece. Majka u braku *sine manu* prema *ius civile* nije bila agnat svojoj djeci te joj imovina

⁷² *Ibid.*

⁷³ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 423 *sqq.*

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Eisner, Horvat, *op.cit.* u bilj. 11, str. 499.

djece nije mogla pripasti. Dok po pretorskom sistemu nasljeđivanja, nasljednik iz drugog reda *unde legitimi* je imao prednost, a majka je ulazila tek u treći nasljedni red *unde cognati*. Kako bi se poboljšao položaj majke u pogledu nasljeđivanja svoje djece, donesena su u 2. st. n. e. dva senatska mišljenja. To su: *Senatus consultum Tertullianum* i *Senatus consultum Orfitianum*.⁷⁶

SC Tertullianum potječe iz doba Hadrijana, te je njime bilo priznato pravo majci da nasljeđuje svoju djecu, bilo bračnu ili izvanbračnu. Na taj način majka je dobila prednost pred agnatima, ali uz uvjet da je imala *ius liberorum*.⁷⁷ Nasljedno pravo majke na ostavinu djece moglo je biti priznato kao posebna povlastica ako je prema Augustovom ženidbenom zakonodavstvu rodila bar troje djece i ako je bila u slobodi rođena (*ingenua*), odnosno četvero ako se radilo o oslobođenici (*libertina*). Ovo je bio odraz Augustove politike poticanja povećanja nataliteta. Također je *ius liberorum* mogao biti priznat majci kao posebna povlastica carevom odlukom. Majku su isključivali iz nasljedstva samo ostaviteljevi *liberi*, otac i punorodna braća (*frater consanguineus*). Dok je s ostaviteljevim punorodnim sestrama (*sorores consanguineae*) dijelila nasljedstvo na polovicu.⁷⁸ Pa u slučaju da su iza ostavitelja ostali brat i sestra, brat je u potpunosti isključivao majku, a brat i sestra ostavinu su dijelili na jednake dijelove. Ako nije bilo brata, majka je dijelila ostavinu sa sestrom. U slučaju da je bilo više sestara, majka je dobivala polovicu, a sestre zajedno drugu polovicu.⁷⁹ U kasnijem Carstvu izloženo pravo nasljeđivanja počelo se priznavati i onoj majci koja nije imala *ius liberorum*.⁸⁰

Po *SC Orfitianum* priznato je djeci nasljedno pravo na imovini majke i to prije njezinih agnatskih srodnika, te njezinom punorodnom braćom i punorodnim sestrama. Nasljedno pravo priznavalo se djeci koja su rođena u slobodi, odnosno bili rimski građani. Nije se pravila razlika između djece rođene u braku ili izvan braka.⁸¹

⁷⁶ Horvat, *op.cit.* u bilj. 3, str. 401.

⁷⁷ Povlastice koje su po Augustovu porodičnom zakonodavstvu imali roditelji s veći brojem djece. Romac, *op.cit.* u bilj. 8, str. 169.

⁷⁸ Plessis, du P., *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Oxford University Press, 2010., str. 211.

⁷⁹ Reuven, Y., *Two notes on Intestate Succession*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 25, br. 3, 1957., str. 385-397, str. 389.

⁸⁰ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 425.

⁸¹ *Ibid.*

4.4. Justinijanovo pravo

U kasnijem Carstvu izvršene su daljnje preinake intestatnog nasljeđivanja kojima je cilj bio umanjiti važnost agnatskog nasljeđivanja. Konačna reforma intestatnog nasljednog prava provedena je Justinijanovom Novelom 118. iz 543. g., koja je dopunjena Novelom 127. iz 548. g. Justinijan je uveo jedan sustav intestatnog nasljeđivanja u kojemu su stara pravila i pojmovi zamijenjeni sustavom koji je isticao kognatsko srodstvo.⁸² Više nije bilo znaka *sui heredes* niti bilo kakvih razlika na temelju agnatskog ili kognatskog srodstva ili razlika između muških i ženskih srodnika.⁸³ Neka načela koja su postojala u prethodnim razdobljima, Justinijan je zadržao i učinio ih općim. I dalje je ostalo u primjeni načelo *successio ordinum*, prema kojem se poziva na nasljedstvo udaljeniji red nasljednika, ako nitko ne postane nasljednik iz prethodnog reda. Zatim načelo *successio graduum*, prema kojem bliži srodnik isključuje daljeg. Također je vrijedilo i načelo reprezentacije te obveza descendentske kolacije. Intestatno nasljeđivanje temelji se isključivo na kognatskom srodstvu, te se kognacija pojavljuje kao jedini temelj nasljeđivanja.⁸⁴

U Justinijanovu intestatnom nasljeđivanju postojala su četiri nasljedna reda, i to: *descendentes*, *ascendentes*, *consanguinei et uterini* te *cognates*.

Prvi nasljedni red činili su *descendentes*, odnosno ostaviteljevi potomci, bez obzira radi li se o ostavini oca ili majke. U njega su ulazili djeca, unuci ranije umrlih sinova ili kćeri, te posvojena (adrogirana i adoptirana) djeca. Izvanbračna djeca nasljeđivali su samo majku i njene srodnike, dok adoptirani zadržavaju i nasljedno pravo prema svojem prirodnom ocu. Potomci istog stupnja nasljeđuju po glavama (*per capita*), a potomci različitih stupnjeva po lozama (*per stripes*) po načelu reprezentacije.⁸⁵

U drugom nasljednom redu bili su pretci, tj. *ascendentes*, odnosno roditelji ostavitelja, te punokrvna braća i sestre i djeca ranije umrle braće i sestara (ali ne i unuci). U ovaj nasljedni red ulazili su i posvojene osobe (adrogirani i adoptirani), no jedino ako je posvojenje izvršeno kao *adoptio plena*. Oni zajedno nasljeđuju ostavitelja uz primjenu načela da bliži srodnik isključuje daljega. U slučaju ako bi nasljeđivali samo roditelji, ostavina bi se među njima dijelila napola (*in lineas*), tj. jedna polovica pripada ocu, odnosno njegovim precima, a druga

⁸² Plessis, *op.cit.* u bilj. 78, str. 212.

⁸³ Johnston, *op.cit.* u bilj. 64, str. 201.

⁸⁴ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 426.

⁸⁵ *Ibid.*

polovica pripada majci, odnosno njenim precima. Ako su oni nasljeđivali zajedno s ostaviteljevom braćom i sestrama odnosno njihovom djecom (koja su dobivala svoj dio po načelu reprezentacije), ostavina se dijelila po glavama (*per capita*).⁸⁶

U treći nasljedni red ulazili su ostaviteljeva polubraća i polusestre te njihova djeca. Oni su s ostaviteljem vezani srodstvom samo preko jednog roditelja. Ukoliko su vezani preko oca nazvani su *consanguinei*, a preko majke *uterini*. Polubraća i polusestre nasljeđuju *per capita*, a njihova djeca *in stripes*, uz primjenu načela reprezentacije.⁸⁷

Posljednji, četvrti nasljedni red čine svi ostali krvni srodnici, u pobočnoj liniji srodstva (*collaterali*). Za razliku od prethodnoga nasljednog reda, ovdje se ne pravi razlika jesu li u srodstvu s ostaviteljem preko oba ili samo preko jednog roditelja. I ovdje odlučuje blizina srodstva, pa bliži isključuju daljnje. Dok jednako bliski srodnici nasljeđuju *per capita*.⁸⁸

Mogućnost međusobnog nasljeđivanja bračnih drugova Justinijan nije se posebno uređivao. Tu se i dalje primjenjuje pravilo koje je pretor uveo u četvrtom nasljednom redu, *unde vir et uxor*. Po Justinijanovom pravu, bračni drug mogao je biti pozvan na nasljedstvo samo ako nije bilo srodnika ni iz četvrtog nasljednog reda.⁸⁹

Uz navedeni opći sistem intestatnog nasljeđivanja, javlja se i nekoliko posebnih slučajeva. Prvi se odnosi na siromašnu udovicu (*vidua inops*), tj. onu koja nije imala ni miraz (*mulier indotata*) ni drugu imovinu (*parapherna*). U tom slučaju dobivala bi jednu četvrtinu muževe imovine kada bi nasljeđivala uz ostale nasljednike, a ako bi nasljeđivala uz djecu koju je imala s ostaviteljem, dobila bi jednu trećinu imovine ali samo kao *ususfructus*.⁹⁰ Vrijedilo je to samo za udovicu, dok udovac nije imao to pravo. Drugi slučaj odnosio se na djecu rođenu u konkubinatu.⁹¹ Ako je otac djecu priznao kao svoju, imala su pravo dobiti po njemu jednu šestinu imovine, ukoliko iza njega nisu ostala druga bračna djeca i supruga u braku. Djeca su

⁸⁶ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 426.

⁸⁷ Eisner, Horvat, *op.cit.*, u bilj. 11, str. 501.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 427.

⁹⁰ *Ususfructus* (uživanje) je osobna služnost kod koje je korisnik imao pravo upotrebljavati tuđu stvar i koristiti plodove, ne dirajući u njenu suštinu. Romac, *op.cit.* u bilj. 8, str. 378.

⁹¹ *Concubinatus* je trajna zajednica muškarca i žene, koja za razliku od zakonitog rimskog braka nije sadržavala *affectio maritalis* (želja i namjera bračnih drugova da žive kao muž i žena). Konkubinatus je bio neka vrsta braka manje vrijednosti. Djeca rođena u toj zajednici smatraju se vanbračnom i slijedila su u svom pravnom položaju majku. Justinijan je nastojao konkubinatus pretvoriti u brak, a i poboljšao je položaj djece iz konkubinatusa. *Ibid.*, str. 73.

svoj dio imovine koji su dobili po ocu dijelila s majkom. Majci je to pravo priznato samo uz djecu, ali ne i samostalno.⁹²

Ostavine bez nasljednika (*bona vacantia*) pripadale su fisku. Na ostavine svećenika bez nasljednika imala je prednost crkva, a na ostavine vojnika njegova postrojba.⁹³

5. HRVATSKI NASLJEDNOPRAVNI SUSTAV

Pitanje nasljeđivanja uređeno je određivanjem nasljednog reda i redoslijeda pri ostvarivanju nasljednih prava. Razlog tomu je da se osigura pravedna raspodjela imovine umrloga te izbjegnu različite nepravde i pokušaji prijevare. Zakonom se nastoji što preciznije regulirati pravo nasljeđivanja.⁹⁴ Glavni izvor kojim se uređuje nasljedno pravo u Republici Hrvatskoj je Zakon o nasljeđivanju.⁹⁵ Pravno uređenje nasljeđivanja uspostavljeno ZN počiva na određenim načelima. U nastavku ćemo navesti osnovna načela pravnog uređenja nasljeđivanja te razlike u odnosu na uređenje prema rimskom pravu.

„Načelo ravnopravnosti svih fizičkih osoba u nasljeđivanju odnosi se na ravnopravnost muškarca i žene, ali i na ravnopravnost stranaca s državljanima Republike Hrvatske pod uvjetom uzajamnosti.“⁹⁶ U rimskom pravu ravnopravnost između muža i žene postignuta je tek u doba Justinijana.

Načelo ravnopravnosti bračne i izvanbračne djece te izvanbračnog i bračnog druga dosljedno je provedeno u ZN, uz ispunjenje određenih pretpostavki.⁹⁷ „Opće načelo građanskog prava da su svi građanskopravni subjekti ravnopravni, vrijedi i kod nasljeđivanja.“⁹⁸ Justinijan je u svom zakonodavstvu dopustio izvanbračnoj djeci mogućnost nasljeđivanja majke i njezinih srodnika. Zakonom o životnom partnerstvu osoba istoga spola⁹⁹ priznato je pravo nasljeđivanja životnim partnerima koji imaju registrirano životno partnerstvo. Prema njima se primjenjuju odredbe

⁹² Romac, *op.cit.* u bilj. 1, str. 427.

⁹³ Eisner, Horvat, *op.cit.* u bilj. 11, str. 502.

⁹⁴ Udovičić, B., *Zakonsko nasljeđivanje u rimskoj pravnoj tradiciji*, Paragraf, vol. 3, br. 1, 2019., str. 175-204, str. 201.

⁹⁵ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, br. 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, 14/2019 (dalje: ZN).

⁹⁶ Klarić, P.; Vedriš, M., *Građansko pravo*, Zagreb, 2014., str. 704.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ Gavella, Belaj, *op.cit.* u bilj. 6, str. 27.

⁹⁹ Zakon o životnom partnerstvu osoba istoga spola, Narodne novine, br. 92/2014, 98/2019.

ZN, pri čemu je životni partner u pravu nasljeđivanja izjednačen s bračnim drugom, a djeca nad kojom imaju partnersku skrb izjednačena s njegovom djecom.¹⁰⁰

Načelo zatvorenog broja pravnih osnova nasljeđivanja podrazumijeva dvije osnove na temelju kojih se može naslijediti, po zakonu (zakonsko nasljeđivanje) i po oporuci (oporučno nasljeđivanje). Oporučno nasljeđivanje ima prednost pred zakonskim nasljeđivanjem, jednako kao i u rimskom pravu. Istodobno se može naslijediti i po zakonu i po oporuci, što je bilo u protivnosti s rimskim načelom. Po rimskom načelu ako je oporukom imenovan nasljednik samo na dio ostavine, pripast će mu i preostali dio, dok ostali zakonski nasljednici neće dobiti ništa.¹⁰¹

Načelo slobode oporučnog raspolaganja podrazumijeva ovlaštenje svakoga da za slučaj svoje smrti odredi sebi nasljednika oporukom. Sloboda oporučnog raspolaganja ograničena je ustanovom nužnog nasljednog prava, a svrha nužnog nasljednog prava je da se osigura određenim srođnicima ostavitelja, unutar kruga potencijalnih zakonskih nasljednika, određeni dio nasljedstva. Nužno nasljedno pravo je na određeni način vrsta zakonskog nasljednog prava.¹⁰² Utjecaj rimskog prava vidljiv je i u suvremenom hrvatskom sustavu nužnog nasljeđivanja. Tako nužno nasljedno pravo ponovno ima ulogu zaštite interesa određenih najbližih članova obitelji ostavitelja, odnosno ulogu održavanja ravnoteže između zaštite obitelji s jedne strane te prava na što potpuniju slobodu raspolaganja vlastitom imovinom za slučaj smrti.¹⁰³

Načelo *ex lege* nasljeđivanja i dobrovoljnosti nasljeđivanja. Stjecanje nasljednog prava do kojeg dolazi u trenutku ostaviteljeve smrti zbiva se *ex lege*, što znači samim djelovanjem pravnih normi. Za to nije potrebno posebno očitovanje volje nasljednika kojom prihvaća nasljedstvo. Nitko nije dužan biti ostaviteljev nasljednik protiv svoje volje, pa onaj tko ne želi biti nasljednik ima pravo na odricanje.¹⁰⁴ Najvažniji nasljednopravni učinak odricanja od nasljedstva je taj da će se odricatelj smatrati kao da nikada nije ni bio ostaviteljev nasljednik. Ako se nasljednik izričito odrekne svog nasljednog prava samo u svoje ime, na njegovo mjesto doći će njegovi potomci primjenjujući načelo predstavljanja. Ukoliko se nasljednik izričito ne odrekne samo u svoje ime, smatrat će se da se je odrekao i u svoje ime i u ime svojih potomaka.

¹⁰⁰ Čl. 55. Zakona o životnom partnerstvu osoba istoga spola.

¹⁰¹ Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 704 *sq.*

¹⁰² Gavella, Belaj, *op.cit.* u bilj. 6, str. 25 *sq.*

¹⁰³ Vidaković, I., *Utjecaj Justinijanove reforme nužnog nasljednog prava na suvremeno nužno nasljedno pravo Republike Hrvatske*, Paragraf, vol. 3, br. 1, 2019., str. 205-226, str. 206.

¹⁰⁴ Gavella, Belaj, *op.cit.* u bilj. 6, str. 28 *sqq.*

Uz jednostrano odricanje nasljednika davanjem nasljedničke izjave, postoji mogućnost određenih osoba da se sporazumom odreknu djela nasljedstva koje bi im pripalo po zakonu nakon smrti ostavitelja. Ugovor o odricanju od nasljedstva koje nije otvoreno mogu zaključiti isključivo bračni, odnosno izvanbračni drug i/ili potomci s bračnim drugom, odnosno pretkom kao budućim ostaviteljem. Uvjet valjanosti takvog ugovora je da su ispunjene sve zakonske odredbe glede forme i sadržaja. Njegovo djelovanje odnosi se na svako nasljeđivanje, bez obzira radi li se o zakonskom, nužnom ili oporučnom nasljeđivanju.¹⁰⁵ Prema rimskom pravu postojala je razlika između pripada nasljedstva (*delatio*) i prihvata nasljedstva (*acquisitio*). Prema starom civilnom pravu određeni nasljednici su stjecali nasljedstvo već u trenutku ostaviteljeve smrti, dok ostali tek kad su izvršili prihvata nasljedstva. Također, načelo dobrovoljnosti nasljeđivanja bilo je ograničeno, jer su ostavitelja protiv svoje volje nasljeđivali njegovi *sui heredes*. Dok su ostali nasljednici mogli prihvatiti ili odbiti nasljedstvo.¹⁰⁶

Načelo kaduciteta. Kaducitet ili ošasnost je pojam koji označava da određena osoba poslije svoje smrti nema nasljednika. Stoga se imovina takve osobe naziva kadukna ili ošasna imovina. U pravni položaj nasljednika ulazi država. To načelo poznato je bilo i u rimskom pravu.¹⁰⁷

Načelo nasljeđivanja zbog smrti. Do nasljeđivanja svake fizičke osobe dolazi zbog njezine smrti (*mortis causa*) i u trenutku njezine smrti. Uslijed smrti ostavitelja dolazi do univerzalne sukcesije te pravni položaj ostavitelja preuzima nasljednik. Stoga prava i obveze ostavitelja prelaze na novog subjekta nasljednika.¹⁰⁸ Uz smrt ostavitelja ili njegovo proglašenje umrlim potrebno je da budu ispunjenje ostale pretpostavke nasljeđivanja. Sljedeća pretpostavka je postojanje nasljednika. On mora postojati u trenutku smrti ostavitelja i mora biti sposoban naslijediti ostavitelja. Iznimno, prema ZN priznaje se začetom djetetu pravo nasljeđivanja pomoću sljedeće fikcije: uzima se da je začeto dijete rođeno, kadgod se radi o njegovim probicima, pod uvjetom da se rodi živo.¹⁰⁹ Ova fikcija preuzeta je iz rimskog prava. Zatim, „ostavina kao ukupnost prava i obveza koji su objekt nasljeđivanja“¹¹⁰ te pravni temelj nasljeđivanja. Pravni temelj nasljeđivanja su zakon i oporuka. Pravilo o prvenstvu nasljeđivanja na osnovi oporuke poznaje jednu iznimku.¹¹¹ Određeni članovi ostaviteljeve

¹⁰⁵ Butković, M., *Institut odricanja od nasljedstva, s posebnim osvrtom na ugovor o odricanju od nasljedstva koje nije otvoreno*, Hrvatska pravna revija, 2013., str. 25-31, str. 28 sqq.

¹⁰⁶ Gavella, Belaj, *op.cit.* u bilj. 6, str. 29.

¹⁰⁷ Petrak, M., *Traditio iuridica, vol. II., Verba Iuris*, Zagreb, 2016., str. 44.

¹⁰⁸ Gavella, Belaj, *op.cit.* u bilj. 6, str. 20 sq.

¹⁰⁹ Čl. 124. ZN.

¹¹⁰ Klarić, Vedriš, *op. cit.* u bilj. 96, str. 715.

¹¹¹ *Ibid.*, str. 708 sqq.

obitelji, nužni nasljednici imaju pravo na svoj nužni dio usprkos drugačijoj ostaviteljevoj posljednjoj volji. Nužni nasljednik koji bi zahtijevao svoj nužni dio stjecao je određeni dio ostavine koji je odgovarao vrijednosti njegovog nužnog dijela, a veličina nužnog dijela ovisi o kategoriji u kojoj on spada.¹¹² Postoje apsolutni nužni nasljednici, odnosno potomci umrloga, njegovi posvojenici i njihovi potomci, te njegov bračni drug. S druge strane, relativni nužni nasljednici su ostaviteljevi roditelji, posvojitelji i ostali pretci, ali samo pod uvjetom da su trajno nesposobni za rad i da nemaju nužnih sredstava za život.¹¹³ Apsolutni nužni nasljednici imaju pravo na nužni dio u vrijednosti jedne polovine onoga što bi im inače pripalo po zakonskom redu nasljeđivanja, dok relativni nužni nasljednici imaju pravo na nužni dio u vrijednosti jedne trećine njihova zakonskog dijela.¹¹⁴ U našem pravnom sustavu nužni dio ima nasljednopravnu prirodu te se stječe kao dio ostavine. U slučaju da dođe do povrede nužnog dijela, nužni nasljednici bi imali pravo zahtijevati umanjenje oporučnih raspolaganja te povrat ostaviteljevih darova. Najvažnija posljedica nasljednopravne prirode nužnog dijela je ta što je nužni nasljednik univerzalni sukcesor ostavitelja te sudjeluje u podijeli ostavine sa svim ostalim nasljednicima.¹¹⁵

¹¹² Klasiček, D., *Nužni dio: u naturi ili novcu?*, Zbornik Radova, vol. 47, br. 1, 2013., str. 351-370, str. 352 sq.

¹¹³ Čl. 69. st. 1. i 2. ZN.

¹¹⁴ Čl. 70. st. 3. ZN.

¹¹⁵ Klasiček, *op.cit.* u bilj. 112, str. 353 sq.

6. ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE

„Zakonsko nasljedno pravo je nasljeđivanje na temelju zakonom predviđenih činjenica, a do njega dolazi kada iz određenih razloga nije moglo doći do oporučnog nasljeđivanja. Iz navedenog slijedi da do zakonskog nasljeđivanja dolazi u sljedećim slučajevima: kad iza ostavitelja nije ostala nikakva oporuka, ili je oporuka ništetna, ili kad ostavitelj postojećom oporukom nije rasporedio cijelu svoju imovinu te u slučaju kad je oporučni nasljednik umro prije ostavitelja, ili se odrekao nasljedstva, ili je u trenutku otvaranja nasljedstva bio nedostojan.“¹¹⁶

Slično kao i u rimskom pravu, i u suvremenom hrvatskom nasljednopravnom uređenju ključna je obiteljska pripadnosti, te načelo ograničenog kruga potencijalnih zakonskih nasljednika. Naravno, pravo nasljeđivanja nemaju apsolutno svi članovi ostaviteljeve obitelji, nego oni koji su s njime povezani zakonom određenim bližim obiteljskim vezama.¹¹⁷ U tom kontekstu relevantno je sljedeće: krvno srodstvo, bračna veza, izvanbračna veza i posvojenje. Te činjenice povezane su sa shvaćanjem da ono što pripada pojedincu, pripada i članovima njegove obitelji.¹¹⁸ Kao zakonski nasljednici ostavitelja prema ZN navedeni su: njegovi potomci, posvojenici i njihovi potomci, njegov bračni drug, njegovi roditelji, njegovi posvojitelji, njegova braća i sestre i njihovi potomci, njegovi djedovi i bake i njihovi potomci i njegovi ostali pretci.¹¹⁹

Zakonski nasljednici pozivaju se na nasljeđivanje po zakonskim redovima nasljeđivanja, a nasljedni redovi i odnosi među njima utemeljeni su na određenim načelima.¹²⁰ Prvo načelo je načelo grupiranja srodnika po parentelama. „Parentela je skup krvnih srodnika koji čini rodonačelnik sa svojim potomcima. Parenteralni sustav temelji se isključivo na krvnom srodstvu.“¹²¹ U nekim nasljednim redovima krvno srodstvo je jedina osnova nasljeđivanja po zakonu, dok u nekima krvno srodstvo kumulira zajedno s bračnom vezom, izvanbračnom vezom i posvojenjem.¹²²

Drugo je načelo isključivosti (*successio ordinum*). Prema tom načelu nasljednici bližeg nasljednog reda isključuju iz nasljedstva nasljednike daljnjeg nasljednog reda. Ovdje postoji

¹¹⁶ Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 719.

¹¹⁷ Udovičić, *op.cit.* u bilj. 94, str. 195.

¹¹⁸ Gavella, Belaj, *op.cit.* u bilj. 6, str. 191.

¹¹⁹ Čl. 8. ZN.

¹²⁰ Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 724.

¹²¹ *Ibid.*, str. 725.

¹²² *Ibid.*

jedna iznimka od načela isključivosti. Ako u prvom nasljednom redu ostane bračni drug ostavitelja kao jedini nasljednik, jer nije bilo potomaka, on ulazi u drugi nasljedni red te dijeli ostavinu zajedno s roditeljima ostavitelja.¹²³

Treće je načelo predstavljanja (reprezentacije). Načelo predstavljanja znači da pretka koji je umro prije ostavitelja predstavlja njegov živi potomak. Po tom načelu nasljeđuju isključivo potomci te se primjenjuje samo u prva tri nasljedna reda, dok u četvrtom potomci su isključeni od nasljeđivanja. Zatim slijedi načelo priraštaja (akrescencije). Prema tom načelu sunasljedniku prirasta dio drugog sunasljednika, ako taj sunasljednik otpadne, pod uvjetom da je istog stupnja srodstva i iste kvalitete sa sunasljednikom. I kao posljednje načelo je načelo prijenosa (transmisije). To načelo znači da potomak koji je umro poslije ostavitelja sam postaje nasljednikom i svoje pravo prijenosi na svoje nasljednike. Po načelu transmisije nasljeđuju nasljednici.¹²⁴

6.1. Krug potencijalnih zakonskih nasljednika

Normama objektivnog nasljednog prava određen je krug potencijalnih zakonskih nasljednika. Pri utvrđivanju toga kruga ZN slijedi načelo obiteljske pripadnosti, uz primjenu načela ograničenog kruga potencijalnih zakonskih nasljednika. Kao što smo već naveli zakonski nasljednici mogu biti samo oni koji su s ostaviteljem povezani zakonom određenim obiteljskim vezama. Prema našem nasljednopravnom uređenju kao potencijalni zakonski nasljednici dolaze oni koji su u trenutku smrti ostavitelji s njime bili povezani krvnim srodstvom, građanskim srodstvom, bračnom vezom ili izvanbračnom vezom.¹²⁵

6.1.1. Krvno srodstvo s ostaviteljem

„Krvno srodstvo definiramo kao odnos dviju ili više osoba povezanih podrijetlom, bilo da potječu jedna od druge ili od zajedničkog pretka. Temelji se na krvnoj vezi.“¹²⁶ Krvni srodnici razvrstavaju se po linijama (lozama) i stupnjevima. Postoje dvije linije: uspravna i pobočna. Uspravnu liniju čine osobe koje potječu jedna od druge, dakle preci (*ascendenti*) i

¹²³ Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 726.

¹²⁴ *Ibid.*, str. 726 sq.

¹²⁵ Gavella, Belaj, *op.cit.* u bilj. 6, str. 190 sq.

¹²⁶ Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 720.

potomci (*descendenti*). Unutar uspravne linije razlikujemo ushodnu i nishodnu liniju. Pobočnu liniju čine osobe koje potječu od treće osobe kao zajedničkog pretka, a ne jedna od druge. U krug potencijalnih zakonskih nasljednika ulaze sljedeći ostaviteljevi krvni srodnici: srodnici iz ravne linije, kako silazne (ostaviteljevi potomci – *descendenti*), tako i uzlazne (ostaviteljevi preci – *ascendenti*), i to svi bez razlike, te ostaviteljevi srodnici iz pobočnih linija (ostaviteljevi pobočni srodnici – kolaterali), ali ne svi, nego jedino oni koji su potomci ostaviteljevih roditelja ili potomci ostaviteljevih djedova i baka.¹²⁷

6.1.2. Građansko srodstvo s ostaviteljem

„Građansko srodstvo ili srodstvo po posvojenju (adoptivno srodstvo) je odnos koji se temelji na aktu posvojenja tuđeg maloljetnog djeteta.“¹²⁸ Naš Obiteljski zakon predviđa samo mogućnost zasnivanja posvojenja s učinkom srodničkog posvojenja. Prema ObZ-u srodničkim posvojenjem nastaje između posvojitelja i njegovih potomaka, s jedne strane, te posvojenika i njegovih potomaka, s druge strane, neraskidiv odnos srodstva i sva prava i dužnosti koja iz toga proizlaze. Posvojenjem prestaju međusobna prava i dužnosti posvojenika i njegovih krvnih srodnika.¹²⁹ Stoga su posvojenik i njegovi potomci izašli iz kruga potencijalnih zakonskih nasljednika svojih krvnih srodnika, te su shodno tome i krvni srodnici izašli iz potencijalnog kruga zakonskih nasljednika posvojenika i njegovih potomaka. Posvojenik i njegovi potomci postaju potencijalni zakonski nasljednici posvojitelja i njegovih srodnika, a posvojitelj i njegovi srodnici ulaze u krug potencijalnih zakonskih nasljednika posvojenika i njegovih potomaka.¹³⁰

6.1.3. Bračna veza s ostaviteljem

U krug potencijalnih zakonskih nasljednika ulazi i bračni drug ostavitelja. Pretpostavka koja mora biti ispunjena je sljedeća: da se bračni dug ostavitelja u trenutku njegove smrti s njim nalazio u valjanom braku. Status bračnog druga dokazuje se izvodom iz matice vjenčanih. Ovdje je riječ o oborivoj predmnjevi, pa tko tvrdi suprotno treba istinitost svoje tvrdnje

¹²⁷ Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 720.

¹²⁸ *Ibid.*, str. 724.

¹²⁹ Čl. 197. Obiteljski zakon (dalje ObZ), Narodne novine, br. 103/2015, 98/2019.

¹³⁰ Gavella, Belaj, *op.cit.* u bilj. 6, str. 194.

dokazati.¹³¹ Pravo nasljeđivanja između bračnih drugova prestaje rastavom braka i poništajem braka.¹³² Pravo na nasljedstvo bračni drug nema u sljedećim slučajevima: ako je ostavitelj podnio tužbu za rastavu ili poništaj braka, odnosno sporazumni zahtjev za rastavu braka, a nakon ostaviteljeve smrti se utvrdi da je da su bili osnovani, ako njegov brak s ostaviteljem bude proglašen nepostojećim, ili bude poništen poslije ostaviteljeve smrti iz uzroka za čije je postojanje preživjeli bračni drug znao ili morao znati u vrijeme sklapanja braka te ako je njegova zajednica života s ostaviteljem bila trajno prestala njegovom krivnjom ili u sporazumu s ostaviteljem.¹³³

6.1.4. Izvanbračna veza s ostaviteljem

Nasljedno pravo izvanbračnog druga predstavlja novinu u našem nasljednom pravu koja je uvedena Zakonom o nasljeđivanju iz 2003. godine. Obitelj kao temeljna jedinica društva doživljava promjene te usporedno s time dolazi do pojave različitih oblika faktičnih životnih zajednica. Posljedica toga bila je potreba da se pravno uredi i pruži odgovarajuća pravna zaštita osobama koje se nalaze u takvim zajednicama.¹³⁴ Također, posljedica uređenja izvanbračne zajednice je pojava velikog broja takvih zajednica koja stalno raste. Problemi koji nastaju kod takvih zajednica, osobito za vrijeme njihova raspada, imaju uz utjecaj na slabiju stranu u partnerstvu, utjecaj i na državu te njezin proračun.¹³⁵ Izvanbračnom drugu priznaje se pravo nasljeđivanja na temelju zakona samo ako su ispunjene pretpostavke predviđene zakonom. ZN priznaje izvanbračnu vezu kao osnovu nasljeđivanja po zakonu. Time je izvanbračni drug izjednačen u nasljednim pravima s bračnim drugom, te zajedno s ostalim potomcima ostavitelja ulazi u krug potencijalnih zakonskih nasljednika. Prema ZN izvanbračnom zajednicom smatra se životna zajednica neudane žene i neoženjenog muškarca koja je trajala dulje vrijeme, a prestala ostaviteljevom smrću, pod uvjetom da su bile ispunjene pretpostavke koje se traže za valjanost braka.¹³⁶ ZN ne određuje vrijeme koje se ima smatrati dovoljnim za priznavanje neke zajednice izvanbračnom. U tom slučaju sudska praksa se može osloniti na propise ObZ. Prema ObZ-u izvanbračnom zajednicom smatra se zajednica neudane žene i neoženjenog muškarca

¹³¹ Gavella, Belaj, *op.cit.* u bilj. 6, str. 195.

¹³² Čl. 25. st. 1. ZN.

¹³³ Čl. 25. st. 2. ZN.

¹³⁴ Belaj, V.; Čulo, A., *Nasljedno pravo izvanbračnog druga*, Pravni vjesnik, vol. 23, br. 1-2, 2007., str. 121-138, str. 121 *sqq.*

¹³⁵ Žnidaršič Skubic, V., *Nasljeđivanje u braku i izvanbračnim zajednicama*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hratske, vol. 8, Posebni broj, 2017., str. 117-127, str. 123.

¹³⁶ Čl. 8. st. 2. ZN.

koja traje najmanje tri godine, a kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete ili ako je nastavljena sklapanjem braka.¹³⁷ U slučaju spora među nasljednicima glede postojanja izvanbračne zajednice, osoba koja svoje nasljedno pravo temelji na izvanbračnom odnosu s ostavitelem može svoje svojstvo izvanbračnog druga dokazati samo pravomoćnom presudom donesenom u parničnom postupku kojom sud utvrđuje postojanje izvanbračne zajednice u času smrti ostaviteља.¹³⁸

6.2. Nasljedni redovi

Svi pripadnici kruga potencijalnih zakonskih nasljednika razvrstani su u pojedine nasljedne redove, među kojima je uspostavljen redosljed prvenstva, uz primjenu načela isključivosti.¹³⁹ Prema Zakonu o nasljeđivanju postoje četiri nasljedna reda, a teoretski ih može biti neograničeno.

Prvi nasljedni red čine ostaviteљеvi potomci (djeca, unuci, praunuci itd.), posvojenik i njegovi potomci, te bračni drug odnosno izvanbračni drug ostaviteља.¹⁴⁰ Nasljednici prvog nasljednog reda dijele ostavinu na jednake dijelove.¹⁴¹ Ako bi bračni drug bio jedini nasljednik iz ovoga reda (zbog toga što ostaviteљ nije ostavio potomke), ulazio bi on u drugi nasljedni red zajedno s roditeljima ostaviteља. U ovom nasljednom redu može doći do primjene načela reprezentacije, načela akrescencije te načela transmisije.¹⁴²

Drugi nasljedni red čine bračni drug, odnosno izvanbračni drug ostaviteља, njegovi roditelji i njihovi potomci, tj. braća i sestre i njihovi potomci.¹⁴³ Nasljednici drugog nasljednog reda dijele ostavinu tako da jedna polovica pripada roditeljima, a druga polovica bračnom drugu ostaviteља. U ovom nasljednom redu postoji jedna iznimka od primjene načela reprezentacije. U slučaju kad su oba roditelja ostaviteља umrla, bračni drug nasljeđuje cijelu ostavinu. Ako iza ostaviteља nije ostao bračni drug, ostaviteљеvi roditelji nasljeđuju cijelu ostavinu na jednake dijelove.¹⁴⁴ Do primjene načela reprezentacije i mogućnosti da ostaviteља naslijede njegova braća i sestre može doći samo u slučaju ako iza ostaviteља nije ostao bračni, odnosno

¹³⁷ Čl. 11. st. 1. ObZ.

¹³⁸ Belaj, Čulo, *op.cit.* u bilj. 134, str. 129.

¹³⁹ Gavella, Belaj, *op.cit.* u bilj. 6, str. 197.

¹⁴⁰ Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 727.

¹⁴¹ Čl. 9. st. 2. ZN.

¹⁴² Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 728.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ Čl. 11. st. 2, 3, i 4. ZN.

izvanbračni drug, a roditelji su jedan ili oba umrli prije ostavitelja. Također može doći i do primjene načela akrescencije.¹⁴⁵

Treći nasljedni red čine djedovi i bake. Jednu polovicu ostavine nasljeđuju djed i baka s očeve strane, a drugu polovicu djed i baka s majčine strane.¹⁴⁶ Svaki od njih dobiva jednu četvrtinu ostavine. Do nasljeđivanja u ovom nasljednom redu dolazi u slučaju ako iza ostavitelja nisu ostali ni njegovi potomci, ni bračni odnosno izvanbračni drug, ni roditelji ni njihovi potomci. U ovom redu vrlo često dolazi do primjene načela akrescencije i načela reprezentacije.¹⁴⁷

Četvrti nasljedni red čine pradjedovi i prabake. Jednu polovicu ostavine nasljeđuju pradjedovi i prabake s očeve strane, a drugu polovicu ostavine pradjedovi i prabake s majčine strane. Do nasljeđivanja u ovom nasljednom redu dolazi u slučaju da ostavitelj nije ostavio ni potomke, ni roditelje, niti su oni ostavili nekog potomka, ni bračnog odnosno izvanbračnog druga, ni djeda ni baku, niti su oni ostavili nekog potomka.¹⁴⁸ Ovdje je akrescencija moguća, ali nema reprezentacije. Iza pradjedova i prabaka ostavitelja nasljeđuju njegovi daljnji predci, redom, po pravilima po kojima nasljeđuju njegovi pradjedovi i njegove prabake.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 728.

¹⁴⁶ Čl. 14. ZN.

¹⁴⁷ Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 729.

¹⁴⁸ Čl. 17. ZN.

¹⁴⁹ Klarić, Vedriš, *op.cit.* u bilj. 96, str. 729.

7. ZAKLJUČAK

Nasljedno pravo jedno je od iznimno važnog područja, kako starog rimskog, tako i suvremenog prava, koje se isprepliće sa svim drugim granama prava, te time prožima mnoga područja života, kako pravnika, tako i laika. Razvilo se prvenstveno iz ljudske potrebe za sigurnošću i blagostanjem, iz želje da se čak i nakon smrti urede imovinskopравни odnosi i osigura prosperitet najbližim osobama, srođnicima. Pitanje tko će biti najbliži srođnici ostavitelja postavlja se u trenutku smrti. Pri tome razlikujemo dva pravna temelja nasljeđivanja. Oporučnim nasljeđivanjem ostavitelj sam određuje tko će ga naslijediti. Ako on to ne učini, dolazi do zakonskog nasljeđivanja.

Od najranijih vremena, razvoj nasljednog prava pratio je razvoj i potrebe temeljenih društveno-gospodarskih, pa čak i obiteljskih odnosa. Tako, razlikujemo četiri faze u razvoju rimskog nasljednog prava. Nasljeđivanje prema starom civilnom pravu temeljilo se na agnatskom srođstvu. To je bilo u skladu s tadašnjim vremenom poimanja obitelji kao zajednice osoba i imovine povezane vlašću oca obitelji, te nastojanjem da se imovina zadrži unutar iste. Kako su se postupno mijenjala shvaćanja i potrebe zadovoljavane unutar obitelji nastale kao posljedica nastanka i širenja privatnog vlasništva, općeg razvoja proizvodnje i trgovine, obitelj postaje zajednica osoba povezanih krvnim srođstvom. U tom razdoblju dolazi do potrebe za uređenjem intestatnog nasljeđivanja. Ulogu reformatora odigrao je pretor koji je putem ustanove *bonorum possessio* pozivao na nasljedstvo i pružao zaštitu onim osobama koje po civilnom pravu ne bi imale pravo nasljeđivanja jer nisu bile agnatski, već samo krvni srođnici. Veći naglasak na krvnoj vezi bez sumnje više je odražavao stvarnost obiteljskih odnosa nego pravila civilnog prava. Pretor je svojom djelatnošću otvorio put ka potpunom priznanju načela krvnog srođstva. Konačno, Justinijan je svojim reformama potpuno ukinuo agnatsko srođstvo te uspostavio jedinstveni nasljedni sistem u kojem krvno srođstvo postaje jedina osnova intestatnog nasljeđivanja. Njegovo uređenje nasljednog prava ostaje osnova i današnjeg suvremenog nasljednopravnog uređenja, pa tako i hrvatskog pravnog sustava. Analizirajući hrvatski nasljednopravni sustav možemo zaključiti da se ono temelji na institutima i načelima koja su nastala i razvila se u rimskoj povijesti. Neka od njih i dalje vrijede u svom izvornom obliku, dok su neka izmijenjena u skladu s potrebama današnjeg vremena.

Prateći povijesni razvoj nasljednog prava, a posebno intestatnog nasljeđivanja, možemo istodobno pratiti razvoj i promjene ljudskog društva kao cjeline, stavljajući pritom naglasak na razvoj privatnog vlasništva i načela ravnopravnosti pojedinaca.

8. LITERATURA

- Baron, J., *Institucije rimskog prava*, Bibliografski zavod, Zagreb, 1925.
- Belaj, V.; Čulo, A., *Nasljedno pravo izvanbračnog druga*, Pravni vjesnik, vol. 23, br. 1-2, 2007., str. 121-138.
- Brune, C. M., *The Origin and History of Succession in Roman Law*, Law Magazine and Review: A Quarterly Review of Jurisprudence, vol. 36, br. 4, 1911., str. 429-445.
- Butković, M., *Institut odricanja od nasljedstva, s posebnim osvrtom na ugovor o odricanju od nasljedstva koje nije otvoreno*, Hrvatska pravna revija, 2013., str. 25-31.
- Eisner, B.; Horvat, M., *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.
- Gavella, N.; Belaj, V., *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008.
- Horvat, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020.
- Horvat, M.; Petrak, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022.
- Johnston, D., *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, 2015.
- Kaser, M., *Roman private law*, Pretoria, 1984.
- Klarić, P.; Vedriš, M., *Građansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2014.
- Klasiček, D., *Nužni dio: u naturi ili u novcu?*, Zbornik Radova, vol. 47, br. 1, 2013., str. 351-370.
- Lindsay, H., *Adoption and Succession in Roman Law*, Newcastle Law Review, vol. 3, br. 1, 1998., str. 57-81.
- Petrak, M., *Traditio iuridica, vol. II, Verba iuris*, Novi informator, Zagreb, 2016.
- Plessis, du P., *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Oxford University Press, 2010.
- Reuven, Y., *Two Notes on Intestate Succession*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 25, br. 4, str. 385-397.
- Romac, A., *Izvori rimskog prava: latinski tekstovi s prijevodom*, Informator, Zagreb, 1973.
- Romac, A., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007.

Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Dominović, Zagreb, 2018

Stein, P., *Rimsko pravo i Europa. Povijest jedne pravne kulture*, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2007.

Udovičić, B., *Zakonsko nasljeđivanje u rimskoj pravnoj tradiciji*, Paragraf, vol. 3, br. 1, 2019., str. 175-204.

Vidaković, I., *Utjecaj Justinijanove reforme nužnog nasljednog prava na suvremeno nužno nasljedno pravo Republike Hrvatske*, Paragraf, vol. 3, br. 1, 2019., str. 205-226.

Žnidaršič Skubic, V., *Nasljeđivanje u braku i izvanbračnim zajednicama*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. 8, Posebni broj, 2017., str. 117-127.

POPIS ZAKONA

Obiteljski zakon, Narodne novine, br. 103/2015, 98/2019.

Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, br. 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, 14/2019.

Zakon o životnom partnerstvu osoba istoga spola, Narodne novine, br. 92/2014, 98/2019.